

Michał Rozenberg*
Szczecin

Instytucjonalizacja życia słowackich emigrantów w USA na przykładzie Ligi Słowackiej w Ameryce (1907–1918)

Abstract

This article aims to show the Slovak League in America as an example of the process of institutionalizing the life of Slovak expatriates in the United States. I ask to what extent the Slovak League in America can be considered a leading institution among the Slovak diaspora, as well as what activities undertaken by the League testify to this dominant position. I trace the most important events in which the Slovak League in America participated in the period from its inception in 1907 to 1918, revealing the involvement of League members as well as the problems faced by representatives of the organization.

Keywords: emigration, Slovak diaspora in the USA, Slovak League in America, institutionalization, Slovak national movement

Słowa kluczowe: emigracja, słowacka diaspora w USA, Liga Słowacka w Ameryce, instytucjonalizacja, słowacki ruch narodowy

Emigracja słowacka do Stanów Zjednoczonych, która nasiliła się na przełomie XIX i XX w., była częścią procesu zachodzącego na kontynencie europejskim nie tylko w przypadku Europy Zachodniej (szczególnie krajów anglosaskich, niemieckich czy skandynawskich), ale także terenów zamieszkanym przez ludność słowacką. Migracje do USA przebiegały w trzech falach, a Słowacy brali udział w ostatniej z nich i byli zaliczani do tzw. nowej emigracji¹. Skala tej emigracji była na tyle duża, że przyczyniła się do istotnego zaburzenia ówczesnej

* Uniwersytet Szczeciński; e-mail: michal.rozenberg@phd.usz.edu.pl; ORCID: 0000-0003-0997-6483.

¹ H. Kubiak, *Rodowód narodu amerykańskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975, s. 55.

sytuacji demograficznej na terenie Europy Środkowej, w tym także na ziemiach słowackich².

W licznej diasporze Słowaków w USA w naturalny sposób dążono do instytucjonalizacji i tworzenia organizacji reprezentujących jej interesy w nowej ojczyźnie, czego jednym z przejawów była założona w 1907 r. Liga Słowacka w Ameryce³. Celem artykułu jest ukazanie tej organizacji jako przykładu procesu instytucjonalizacji życia słowackich emigrantów w USA. W związku z tak sformułowanym celem stawiam następujące pytania badawcze: czy Liga Słowacka w Ameryce może być uznawana za instytucję wiodącą w słowackiej diasporze w USA, a także jakie działania podejmowane przez Ligę mogą świadczyć o jej dominującej pozycji.

Podjęty temat badawczy nie był dotychczas przedmiotem głębszej analizy. Historia i działalność Ligi Słowackiej w Ameryce znalazła co prawda odzwierciedlenie w kilku pracach dotyczących dziejów emigracji słowackiej do USA i Kanady, jednak nie wyczerpują one problematyki związanej z tą organizacją, a jedynie poruszają niektóre aspekty jej funkcjonowania. Tematyka dziejów słowackiej emigracji do USA i Kanady, jak i życia słowackiej diaspory w Ameryce Północnej była poruszana przez kilku badaczy. Warto wśród nich wymienić m.in. Konstantína Čulena, najważniejszego i posiadającego największy dorobek kronikarza Słowaków w USA, który jest autorem kilku publikacji na ten temat⁴, jak i Imricha Minára czy Elenę Jakešovú⁵. Spośród historyków mieszkających poza Słowacją na uwagę zasługują Monika Gletter i Marek Stolarik⁶. Zajmowali się oni procesem emigracji Słowaków do Ameryki Północnej, także w kontekście zmian zachodzących na terenie Austro-Węgier, a przede wszystkim polityki madziaryzacji nasilającej się po ugodzie austro-węgierskiej z 1867 r. Wśród nowszych publikacji warto przytoczyć opracowania Michaela Cude i June Granatir Alexander o życiu słowackiej diaspory w USA⁷.

² Szacuje się, że w okresie od 1815 do 1930 r. z Europy do Ameryki Północnej wyjechały 52 mln osób, z czego do Stanów Zjednoczonych – ponad 33 mln. Zob. K. Szelągowska, *Listy z Ameryki. Z dziejów emigracji norweskiej do Stanów Zjednoczonych w XIX wieku*, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2017, s. 10; A. Walaszek, *Migracje Europejczyków 1650–1914*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2007, s. 223.

³ Liga Słowacka w Ameryce (słow. Slovenská liga v Amerike, SLvA) – tą nazwą posługiwali się członkowie Ligi i będzie ona używana w niniejszym artykule. Warto dodać, że w 1920 r. w Słowacji powstała Liga Słowacka na Słowacji (słow. Slovenská liga na Slovensku). Więcej na ten temat zob. R. Letz, *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948)*, Matica slovenská, Martin 2000.

⁴ K. Čulen, *Slováci v Amerike*, Matica slovenská, Turčiansky Sv. Martin 1938; idem, *Dejiny Slovákov v Amerike*, Slovenská liga, Bratislava 1942; idem, *Slovenské časopisy v Amerike*, Prvá katolícka slovenská jednota, Cleveland 1970.

⁵ I. Minár, *Americkí Slováci a Slovensko*, Bradlo, Bratislava 1994; E. Jakešová, *Vysťahovalectvo Slovákov do Kanady*, Veda, Bratislava 1981.

⁶ M. Gletter, *Pittsburg–Wien–Budapest. Programm und Praxis der Nationalitätenpolitik bei der Auswanderung der ungarischen Slowaken nach Amerika um 1900*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1980; M. Stolarik, *The Slovak Americans*, Chelsea House, New York 2002; idem, *Where is my Home? Slovak Immigration to North America*, Peter Lang, New York 2012.

⁷ A.J. Granatir, *Ethnic Pride, American Patriotism. Slovaks and Other New Immigrants in the Interwar Era*, Temple University Press, Philadelphia 2004; M. Cude, *The Slovak Question*.

Dla pełnej analizy podjętego tematu niezbędne są zachowane źródła archiwalne. Bazę źródłową artykułu stanowią przede wszystkim materiały dotyczące Ligi Słowackiej w Ameryce znajdujące się w zasobach Słowackiego Archiwum Narodowego w Bratysławie (Slovenský národný archív) oraz w Archiwum Macierzy Słowackiej w Martinie (Archív Matice slovenskej). Wśród nich wymienić należy przede wszystkim korespondencję prowadzoną pomiędzy członkami Ligi oraz pomiędzy członkami Ligi a innymi członkami diaspory słowackiej w USA, różnego rodzaju osobiste zapiski członków Ligi, a także memoranda i rezolucje zgromadzone w Słowackim Archiwum Narodowym – zespół Slovenská liga v Amerike (Liga Słowacka w Ameryce) oraz w Archiwum Macierzy Słowackiej – zespoły Kultúrny a spolkový život Slovákov v USA (Kultura i organizacje Słowaków w USA) i Robotnícke hnutie Slovákov v USA (Ruch robotniczy Słowaków w USA). Cennym źródłem informacji na temat Ligi jest również zespół Magyarországi Belügyminisztérium (Królewskiego Ministerstwa Spraw Wewnętrznych) w zbiorach Słowackiego Archiwum Narodowego, w tym przede wszystkim raporty przesyłane przez urzędników żupanii do tego ministerstwa dotyczące działalności słowackich emigrantów w USA. Część materiału źródłowego została wydana drukiem pod redakcją Františka Bielika⁸.

Uzupełnieniem źródeł archiwalnych jest słowackojęzyczna prasa wydawana w USA, przede wszystkim „Národné Noviny” (Gazeta Narodowa) oraz „Amerikánsko-Slovenské Noviny” (Gazeta Amerykańsko-Słowacka). W omawianym okresie były to najbardziej wpływowe i najpoczytniejsze tego typu tytuły w Ameryce. Egzemplarze tych periodyków znajdują się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Bratysławie, a przeważająca ich część została przywieziona na Słowację w ramach wyprawy Macierzy Słowackiej do USA w 1936 r.

Zakres czasowy niniejszego artykułu został wyznaczony z jednej strony przez rok 1907, w którym powstała Liga Słowacka, natomiast cezurą kończącą jest rok 1918, kiedy to rozpoczął się proces tworzenia powojennej Republiki Czechosłowackiej⁹. Zważywszy na zaangażowanie działaczy Ligi Słowackiej w Ameryce w powstanie wspólnego państwa Słowaków i Czechów, daty te wydają się najstosowniejsze dla wyznaczenia pierwszego etapu funkcjonowania tej organizacji.

A *Transatlantic Perspective, 1914–1948*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2022; T. Bandžuch, *Slovenské vize. Veľká válka, krajané a predstavy o budúcom štátu (1914–1918)*, Akropolis, Praha 2014.

⁸ F. Bielik, E. Rákoš, *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1969; F. Bielik, *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty*, Martin 1976; F. Bielik, *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty*, t. 4: *Korespondencia z rokov 1880–1939*, Matica slovenská, Martin 1985.

⁹ Chociaż formalnie ogłoszenie powstania Republiki Czechosłowackiej nastąpiło 28 października 1918 r. za sprawą wydarzeń w Pradze, a następnie poprzez wydanie Deklaracji martiniejskiej w Martinie 30 października 1918 r., to jednak formowanie nowo powstającego państwa trwało przez cały 1919, a także 1920 rok, do Traktatu w Trianon, który ostatecznie potwierdził południową granicę czechosłowacko-węgierską.

Rozpoczynając rozważania na temat instytucjonalizacji życia słowackich emigrantów w USA, należy się przyjrzeć słowackiej emigracji na kontynent amerykański na przełomie XIX i XX w. Przebieg tej migracji nie odbiegał zasadniczo od schematu charakterystycznego dla tego typu ruchów na terenie Europy Środkowej¹⁰. Warto podkreślić, iż słowaccy emigranci wyjeżdżali z zamieszkiwanego przez wiele narodowości obszaru stanowiącego integralną część Królestwa Węgier, przez co nie stanowili oni emigracji homogenicznej etnicznie¹¹. Za Ladislavem Tajtákiem możemy wyszczególnić 15 komitatów, w których ludność słowacka stanowiła większość i w odniesieniu do których posiadamy dane dotyczące emigrantów udających się do Stanów Zjednoczonych¹². Należy jednak zaznaczyć, że w omawianym okresie Słowacy zamieszkiwali nie tylko na terenie dzisiejszej Republiki Słowackiej. Duża ich grupa mieszkała w rejonie tzw. Dolnej Ziemi (słow. Dolná zem), a więc na obszarach położonych na południu dzisiejszych Węgier (węg. Békés, Csanád), na zachodzie współczesnej Rumunii (rum. Banat) oraz w Republice Serbii Wojwodiny (srp. Војводина). Wedle statystyk w drugiej połowie XIX w. żyło tam około 140 tys. Słowaków¹³. Duża ich grupa, głównie robotników, zamieszkiwała również Budapeszt, który ze względu na ogólną liczbę mieszkających w nim wówczas Słowaków można określić mianem „największego słowackiego miasta”¹⁴.

Na podstawie danych dotyczących emigracji w latach 1899–1913 ze wspomnianych już 15 komitatów¹⁵ możemy określić skalę migracji Słowaków do USA i Kanady. Do roku 1919 można mówić o 300, a nawet o 500 tys. emigrantów z ziem słowackich¹⁶. Nowsze dane natomiast mówią o liczbie dochodzącej nawet do 650 tys. emigrantów z ziem współczesnej Słowacji¹⁷. Wynika z tego,

¹⁰ Dla porównania etapów emigracji z poszczególnych terenów Europy, z uwzględnieniem obszaru ziem słowackich, zob. E. Jakešová, *Vystahovalectvo Slovákov...*, obr. 1.

¹¹ Wiele terenów, szczególnie na południu obecnej Republiki Słowackiej, było zróżnicowanych etnicznie, o znacznym udziale ludności węgierskiej, niemieckiej i in. Tereny na wschodzie ziem słowackich zamieszkiwali dodatkowo Rusini, Ukraińcy. Zob. L. Kačirek, *Národnostné pomery do roku 1918*, [w:] *Ottov historický atlas Slovensko*, red. P. Kršák, Ottovo nakladatelství, Praha 2009, s. 559–560.

¹² L. Tajták, *Slovenské vystahovalectvo a migrácia v rokoch 1900–1914*, „Historický časopis” 1975, t. 3, s. 383.

¹³ M. Kmeť, *Prejavy slovenskej etnicity a uhorského vlastenectva v regionálnej historiografii dolnozemsých Slovákov z békeško-čanádskej oblasti v 19. storočí*, „Acta Historica Neosoliensia” 2004, t. 7, s. 61.

¹⁴ A. Kováčová, *Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu*, [w:] *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov*, red. M. Hrivnák, Etnikum Kiadó, Budapest 1998, s. 41.

¹⁵ Był to okres najsilniejszej emigracji z Austro-Węgier. Zob. I. Berend, Gy. Ránki, *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a XIX–XX. Században*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1969, s. 37–38.

¹⁶ I. Berend, Gy. Ránki, *Közép-Kelet-Európa...*, s. 37–38.

¹⁷ B. Šprocha, J. Majo, *Storočie populačného vývoja Slovenska*, t. 1: *Demografické procesy*, Univerzita Komenského v Bratislave, INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Bratislava 2016, s. 146–147; J. Svetoň, *Slovenské vystahovalectvo v období uhorského kapitalizmu*, [w:] *Vývoj obyvateľstva Slovenska: výber z diela k nedožitým 65. narodeninám J. Svetoňa*, red. M. Senčák, H. Svetoňová, Epona, Bratislava 1970, s. 191.

że w przeliczeniu na 1 tys. mieszkańców średnio 11,2 osoby decydowało się opuścić rodzinne strony¹⁸. Był to swoisty exodus ludności z terenów rolniczych i nisko uprzemysłowionych, które charakteryzowały się wysoką śmiertelnością, niskim poziomem życia oraz stosunkowo krótkim okresem życia mieszkańców. Analizowane dane pokazują również, z których regionów emigrowano najliczniej – wyraźnie rysuje się tu przewaga regionów wschodnich ziem słowackich. W pięciu wschodniosłowackich¹⁹ komitatach średnia osób, które wyemigrowały, wynosiła 17,8 osoby na 1 tys., podczas gdy w przypadku zachodnich komitatów było to zaledwie 6,2 osoby²⁰. We wspomnianym okresie 1899–1913 emigracja z obszaru dzisiejszej wschodniej Słowacji stanowiła prawie 70% całej słowackiej emigracji²¹. Jeśli wziąć pod uwagę, że to właśnie wschodnie regiony Górnych Węgier należały do najsłabiej rozwiniętych oraz mających najgorsze warunki infrastrukturalne, takie statystyki nie dziwią.

Liczna społeczność Słowaków w USA w naturalny sposób integrowała się w ramach własnej grupy, co pociągało za sobą konieczność instytucjonalizacji w różnych sferach jej funkcjonowania. Zanim przejdziemy do analizy tego zjawiska w kontekście historycznych przemian dotyczących Ligi Słowackiej w Ameryce, warto się przyjrzeć samemu pojęciu instytucjonalizacji.

Jak zauważa w swoim artykule Katarzyna Żukrowska, w polskiej literaturze przedmiotu pojęcie instytucjonalizacji pojawia się często, jednak jego definicja jest z reguły pomijana z uwagi na przekonanie o powszechnym rozumieniu tego terminu²². Autorka podaje, że termin instytucjonalizacja jest ściśle powiązany z pojęciem instytucji, które wywodzi się z łacińskiego słowa *institutio* i oznacza organizowanie czegoś, natomiast szerzej określa również zwyczaj, czyli działanie, które jest wielokrotnie powtarzane i staje się nawykiem²³.

O definicję pojęcia instytucjonalizacji występującego tak w naukach społecznych, jak i humanistycznych, pokusiło się już wielu badaczy z różnych dziedzin nauki. Józef Kukułka na przykład uważał proces instytucjonalizacji za podstawowe prawo twierdzeń nauki o stosunkach międzynarodowych, uznając jednocześnie, że to państwa są odpowiedzialne za ich generowanie²⁴. W pracach zagranicznych teoretyków możemy znaleźć m.in. socjologiczne rozumienie tego pojęcia – jako koordynowanie i kreowanie pewnych postaw czy postępowań, których celem jest jeden konkretny kierunek działania²⁵.

¹⁸ *Magyar Statisztikai Közlemények. Uj sorozat*, t. 67, Budapest 1918, s. 47–56.

¹⁹ Chodzi o komitaty: Abov (węg. Abaúj), Gemer (węg. Gömör), Šariš (węg. Sáros), Spiš (węg. Szepesség), Zemplín (węg. Zemplén).

²⁰ Nie licząc wspomnianych pięciu komitatów wschodnich, współczynnik ten wynosi 7,1. Pod pojęciem komitatów zachodnich rozumiemy tutaj sześć komitatów znajdujących się na północno-zachodnich krańcach (dzisiejsza zachodnia Słowacja).

²¹ *Magyar Statisztikai Közlemények...*, s. 37–38.

²² K. Żukrowska, *Instytucjonalizacja powiązań między Unią Europejską i państwami trzecimi a spójność*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2013, nr 2, s. 109.

²³ Ibidem.

²⁴ J. Kukułka, *Teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000, s. 205.

²⁵ J.G. Ruggie, *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*, Routledge, London 1998, s. 54.

Z kolei *Wielki słownik wyrazów obcych* PWN podaje dwie definicje tego pojęcia. Pierwsza z nich odnosi się do nadania czemuś, co się regularnie powtarza, charakteru instytucji. Co istotne, nie dotyczy tylko działań zamkniętych w ramy instytucji, ale również szeregu takich, które mogą być zarówno inkluzywne, jak i ekskluzywne²⁶. W tym znaczeniu wszelkie inicjatywy podejmowane przez grupę osób w celu zintensyfikowania prac prowadzących do zjednoczenia się we wspólnej sprawie (na gruncie słowackich emigrantów w USA może to być np. próba scalenia środowiska) można uznać za proces instytucjonalizacji, nawet jeżeli te działania nie mają konkretnych struktur, jak stowarzyszenia, kluby itp. Druga z definicji słownika PWN określa instytucjonalizację jako „proces utrwalania się uznanych przez społeczeństwo norm i wzorców postępowania oraz uzyskiwania przez nie podstaw organizacyjnych i materialnych”²⁷. Można ją odnieść par excellence do powstania Ligi Słowackiej w Ameryce, ponieważ jednym z celów powołania tej organizacji była chęć wzmocnienia więzi poprzez utrwalanie postępowań i zachowań słowackiej diaspory żyjącej w Ameryce. Ligę Słowacką w Ameryce można więc uznać za przykład procesu instytucjonalizacji życia słowackich emigrantów w USA, gdyż nie tylko odpowiada przywołanym definicjom pojęcia, ale również może być określana jako instytucja ze względu na swoją strukturę.

Jednym z elementów instytucjonalizacji społeczności słowackiej w USA była prasa, która miała znaczący wpływ na powołanie do życia Ligi Słowackiej w Ameryce. Mowa tutaj o słowackojęzycznej prasie wydawanej w USA, której początki sięgają roku 1885²⁸. Stała się ona nośnikiem informacji, z którego słowackojęzyczna społeczność mieszkająca w USA (a później również Kanadzie) w rodzimym języku dowiadywała się o wydarzeniach w Ameryce, na świecie, jak i w swojej dawnej ojczyźnie. Prasa pełniła funkcję konsolidującą środowisko słowackie w Ameryce Północnej, dzięki czemu przyczyniała się do instytucjonalizacji życia słowackich emigrantów.

Wydawanie prasy słowackiej na terenie USA okazało się łatwiejsze niż na terenie Królestwa Węgier, gdzie polityka madziaryzacji polegała m.in. na kontroli i konfiskacie prasy słowackojęzycznej. Odgórnej kontroli podlegała również poczta, co ułatwiało węgierskim władzom przejmowanie słowackojęzycznych tytułów przesyłanych z USA (czy z Czech), które były lokalizowane przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w Budapeszcie (węg. Magyar királyi Belügyminisztérium)²⁹. Z powodu tych zabiegów władz węgierskich to właśnie wydawana

²⁶ *Wielki słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 2008, s. 550.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Pierwszy tego typu periodyk pojawił się w 1885 r. i nosił tytuł „Bulletin”. Udało się wydać 22 numery tego czasopisma powielanego techniką hektografu. Za pierwsze drukowane czasopismo uważa się „Amerikánsko-Slovenské Noviny” (Gazetę Amerykańsko-Słowacką), które początkowo było zapisywane z użyciem węgierskich zasad pisowni („Amerikánsko-Szlovenske Novini”) i tworzone w dialekcie szaryskim. Zaczęto je wydawać w roku 1886, a jego pierwszym redaktorem był Ján Slovenský. O słowackiej prasie w Ameryce zob. K. Čulen, *Slovenské časopisy...*

²⁹ Slovenský národný archív (dalej: SNA), Fond Uhorské ministerstvo vnútra v Budapešti – Magyar Belügyminisztérium 1886–1918, Raporty wysyłane do ministerstwa przez urzędników żupanii, inventárne čísla: 10, 14, 19, 22, 69, 70, 75, 77, 79, 81, 82, 100, 117. Analiza materiału

w Ameryce słowackojęzyczna prasa stała się jednym z głównych przekazników informacji o sytuacji Słowaków mieszkających na terenie Królestwa Węgier, co z kolei umożliwiało interweniowanie u władz amerykańskich w związku z ich położeniem. Brak odgórnej kontroli i większa swoboda dla treści periodyków w Ameryce powodowały również ich mnogość. Wedle szacunków K. Čulena wydawano tam około 230 różnych czasopism, gazet i innych periodyków słowackojęzycznych³⁰. Ta liczba była wielokrotnie wyższa niż na terenie Królestwa Węgier, gdzie prasę krępowała kontrola władz w Budapeszcie. Warto dodać, że periodyki pełniły w ramach diaspory słowackiej w Ameryce rolę przekaznika informacji, głównie poprzez reklamowanie różnego rodzaju drobnych usług czy naukę języka angielskiego, co pozwalało na szybszą i efektywniejszą adaptację nowo przybyłych emigrantów³¹. Najistotniejsze było jednak to, że prasa pozbawiona cenzury stanowiła dla Słowaków swoistą trybunę do wyrażania poglądów, tez czy opinii.

Wśród najbardziej znaczących tytułów słowackojęzycznej prasy można wymienić „Amerikánsko-Slovenské Noviny” czy „Národné Noviny”, o których była mowa już we wstępie, ale również czasopisma takie jak: „Jednota” (Jedność), „New Yorkský Denník” (Dziennik Nowojorski), „Slovák w Amerike” (Słowak w Ameryce), „Slovenský Denník” (Dziennik Słowacki). Wiele gazet wydawano tylko przez krótki okres – utrzymały się przez rok lub dwa, jak „Evanjelický Obzor” (Horyzont Ewangelicki) czy „Kritika” (Krytyka) – a niektóre zniknęły już po wydaniu kilku numerów, jak „Maják” (Latarnia), „Nová Vlast” (Nowa Ojczyzna), „Rodina” (Rodzina) czy „Fakla” (Pochodnia), które ukazało się tylko 6 numerów.

Powołanie Ligi Słowackiej w Ameryce poprzedziło bezpośrednio również tworzenie stowarzyszeń³², klubów i – co niezwykle istotne – parafii. Organizacje ostatniego typu zaczęły powstawać na terenie USA już w pierwszych latach nasilonej emigracji z ziem słowackich, gdyż często to właśnie parafie zapewniały łączność z pozostawioną w Europie ojczyzną. Tworzeniu się sieci parafii słowackich w USA towarzyszyły spory konfesyjne pomiędzy ewangelikami a katolikami, które przeniosły się ze starej ojczyzny na kontynent amerykański.

---

archiwalnego wykazuje, że kontrola słowackojęzycznej prasy amerykańskiej nasiliła się właśnie w roku 1907 (inventárne čísla 69, 70, 75, 77), kiedy swoją działalność rozpoczęła Liga Słowacka w Ameryce, jednak już w roku 1893 nastąpiło pierwsze ocenzenie czasopisma z Ameryki („Slovenská Svornosť”).

³⁰ K. Čulen, *Slovenské časopisy v Amerike...*, s. 12.

³¹ Przykładów tego typu reklam jest wiele, wspomnieć można ukazujące się chociażby na łamach gazety „Amerikánsko-Slovenské Noviny” reklamy firmy P.V. Rovnianek & Co, które oprócz opisu usług (m.in. przekazy pieniężne) zawierały również zapisaną wytłuszczonym drukiem informację o tym, że warto wybierać słowackich przedsiębiorców: „svoj k svojmu!”. Zob m.in. „Amerikánsko-Slovenské Noviny”, R. 23, nr 1324.

³² Wedle przekazów K. Čulena najstarszym słowackim stowarzyszeniem w Ameryce wspierającym ludność przybyłą z ziem słowackich był powstały 3 marca 1883 r. w Nowym Jorku „Perši Uhersko-Szlovenszky v nyemoci podporujúci Szpolek” (Pierwsze słowackie z Królestwa Węgier towarzystwo wspierające w niedoli). Jednak pierwsze stowarzyszenie, w którym aktywnie działali Słowacy, powstało w roku 1854, jeszcze przed masową emigracją do USA.

Tam dołączyły do nich, szczególnie w środowisku ewangelickim, nowe prądy ideowe, m.in. baptyści³³.

W kontekście zaś stowarzyszeń i klubów na szczególną uwagę zasługuje próba wskrzeszenia na gruncie amerykańskim Macierzy Słowackiej (słow. *Matica slovenská*), która wcześniej działała w miejscowości Turčiansky Svätý Martin (od 1863), a została zlikwidowana decyzją władz węgierskich (w 1875)³⁴. Próba ta zakończyła się sukcesem: 26 września 1893 r., kiedy powołano Macierz w amerykańskim Chicago, jej przewodniczącym został późniejszy prezes Ligi Słowackiej w Ameryce, Štefan Furdek. Warto podkreślić, że powołanie Macierzy zainicjowały dwie działające w Ameryce organizacje słowackie, a mianowicie Słowackie Towarzystwo Narodowe (*Národný slovenský spolok*) oraz Pierwsza Słowacka Wspólnota Katolicka (*Prvá slovenská katolícka jednota*), w związku z czym była to jedna z pierwszych prób konsolidacji środowisk słowackich w Stanach Zjednoczonych. To wydarzenie miało duże znaczenie, ponieważ mieszkający w Ameryce Słowacy odwołali się w ten sposób do najważniejszej instytucji słowackiej, jaka w XIX w. działała na ziemiach Górnych Węgier i której likwidacja stała się symbolem polityki madziaryzacji³⁵. Pokazywało silny związek z pozostawioną w Europie ojczyzną, a także przywiązanie do tradycji znanych ze słowackich ziem.

Pośród licznych stowarzyszeń słowackich w Ameryce pojawiały się również zrzeszenia typowo kobiece. Warto tu wspomnieć chociażby założoną w roku 1891 *Živenę*³⁶, Pierwszą Kobiecą Słowacką Wspólnotę Katolicką (*Prvá katolícka slovenská ženská jednota*), która powstała w 1892 r. z inicjatywy Štefana Furdeka, czy też Słowacką Kobiecą Wspólnotę Rzymskich i Greckich Katolików z Pensylwanii (*Ženská pennsylvánská slovenská rímsko a gréckokatolícka jednota*), powstałą w 1898 r.³⁷

Pomimo rozwijającej się sieci licznych organizacji słowackich to właśnie wspomniana wcześniej słowackojęzyczna prasa była najistotniejszym bodźcem do konsolidacji życia słowackich emigrantów w USA. Powstanie Ligi Słowackiej w Ameryce, które miało miejsce 26 maja 1907 r., było ściśle powiązane z funkcjonowaniem tych periodyków, bowiem odegrały one niebagatelną rolę w propagowaniu informacji o zjeździe założycielskim Ligi. Čulen pisze,

³³ W latach 1912–1932 baptyści wydawali czasopismo redagowane przez Olejára a Nagaya – „Kresťan” (Chrześcijanin). Wśród Słowaków istniała też niewielka grupa kalwinów, która była zrzeszona w ramach organizacji *Slovenská Kalvínska Jednota* (Słowacka Wspólnota Kalwińska) i od roku 1907 wydawała gazetę „*Slovenský Kalvín*” (Słowacki Kalwin).

³⁴ Powodem likwidacji Macierzy Słowackiej były rzekome działania panslawistyczne prowadzone przez tę instytucję.

³⁵ T. Winkler, *Matica slovenská. Vrastanie do času*, Matica slovenská, Martin 2013, s. 47–48.

³⁶ Nazwa organizacji odwoływała się do powstałej 4 sierpnia 1869 r. w miejscowości Turčiansky Svätý Martin pierwszej słowackiej organizacji kobiecej, która paradoksalnie powstała głównie dzięki mężczyznom. Byli nimi m.in. Ambro Pietro, Viliam Pauliny-Tóth, Martin Čulen i Mikuláš Ferienčík.

³⁷ Więcej na temat kobiecych organizacji słowackich w USA zob. M. Dobrotková, *A Slovak woman and America. Destinies of Slovak women in the U.S. between 1891 to 1939*, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków 2011.

że powołanie Ligi zrodziło się z chęci połączenia rozproszonych dotychczas organizacji³⁸, a więc wynikało z różnych prób jednoczenia środowiska Słowaków podejmowanych przed rokiem 1907. Momentem przełomowym było zwołanie w Pittsburghu w dniu 4 kwietnia 1907 r. spotkania słowackich dziennikarzy i wydawców słowackojęzycznej prasy, któremu przewodniczył Štefan Furdek³⁹. To właśnie na tym spotkaniu, poświęconym słowackojęzycznej prasie, podjęto decyzję o powołaniu jednej centralnej organizacji słowackiej, która miałaby zrzeszać wszystkie istniejące stowarzyszenia czy kluby w celu wspierania politycznego i kulturalnego życia Słowaków zarówno w europejskiej ojczyźnie, jak i w słowackiej diasporze w Ameryce⁴⁰.

Na łamach prasy publikowano zaproszenia na przygotowywany w Cleveland kongres założycielski nowej organizacji. Początkowo miał się on odbyć 30 maja 1907 r., jednak z uwagi na brak możliwości przybycia tego dnia przedstawicieli jednej z organizacji postanowiono o zmianie terminu na dzień 26 maja 1907. Już 8 maja 1907 r. informowała o tym „Jednota”, zaś 15 maja przedstawiciele clevelandzkich Słowaków przekazali oficjalne zaproszenie redakcjom ówczesnych tytułów prasowych⁴¹. W tytule tego zaproszenia widniał znaczący z perspektywy poruszanego tematu zapis: „Kongres słowacki w Cleveland nie jest sprawą wyłącznie clevelandzkich Słowaków, ale całego narodu”⁴². Przełożenie daty kongresu poskutkowało tym, że w historiografii spotyka się obie wspomniane daty jako moment powstania Ligi Słowackiej w Ameryce. Samo miejsce spotkania nie jest jednak dyskusyjne, gdyż Cleveland od początku masowej słowackiej emigracji było obok Pittsburgha największym ośrodkiem słowackiej diaspory. Dodatkowym powodem zorganizowania spotkania właśnie tam był fakt, że Cleveland było jednocześnie największym ośrodkiem emigracji węgierskiej, zatem zwołanie kongresu w tym mieście miało wymiar manifestacyjny w stosunku do władz węgierskich w Budapeszcie. Dzięki temu łatwiej mogły do nich dotrzeć informacje o tym, co się dzieje w środowiskach amerykańskich Słowaków, i o tym, jaki mogą one mieć wpływ na żyjących na terenie Królestwa Węgier rodaków⁴³.

Na uroczystym kongresie, który odbył się w niedzielę 26 maja 1907 r., wybrano władze Ligi Słowackiej w Ameryce. Jej przewodniczącym został pomysłodawca i pierwszy mówca Štefan Furdek, zaś pozostałymi członkami zarządzającymi – główni przedstawiciele słowackiego życia w Ameryce: Albert

³⁸ K. Čulen, *Dejiny Slovákov v Amerike*, t. 2, Slovenská liga, Bratislava 1942, s. 113.

³⁹ J. Pankuch, *Dejiny clevelandských a lakewoodských Slovákov*, Cleveland 1930, s. 72.

⁴⁰ K. Čulen, *Dejiny Slovákov...*, s. 114.

⁴¹ SNA, Slovenská liga v Amerike, wycinki ze słowackojęzycznych gazet (maj 1907) dot. kongresu słowackiego, drobna prasa, škatuľa 1 [autorzy i szczegółowe daty nieznane].

⁴² Ibidem. „Slovenský kongres nie je záležitosťou clevelandských Slovákov, ale celého národa” (jeśli nie podano inaczej, wszystkie teksty obcojęzyczne w tłumaczeniu autora).

⁴³ SNA, Fond Uhorské ministerstvo vnútra v Budapešti – Magyar Belügyminisztérium 1886–1918, inv.č. 77, Raporty wysyłane z żup do ministerstwa w roku 1907. Analiza raportów wykazuje zwiększone zainteresowanie Węgrów aktywnością Słowaków w Cleveland, co przekładało się na intensywność informowania ministerstwa w Budapeszcie o działaniach diaspory słowackiej w USA. Wyraźny wzrost wzmianek o Słowakach w USA w stosunku do lat ubiegłych.

Mamatey, Miloslav Francisci (syn Jána Francisci-Rimavského), Anton Karol Bielek oraz Ján Porubský. Liga Słowacka w Ameryce przyjęła również swój statut, który z poprawkami został wydany dwa lata później wedle zarządzeń kongresu, który odbył się 5 lipca 1909 r. w Pittsburghu.

Analiza statutu Ligi Słowackiej w Ameryce pozwala na pełniejsze zrozumienie myśli cytowanego powyżej K. Čulena dotyczącej celu, w jakim powstała ta organizacja. Został on bowiem sformułowany już w drugim punkcie tego dokumentu w następujący sposób: „Celem Ligi Słowackiej jest: Naród słowacki duchowo, materialnie, politycznie i społecznie wzbudzać tak, aby w walce o istnienie swe nie przepadł, ale by stał w szeregu z innymi wyjątkowymi narodami jak równy z równym”⁴⁴. Już w kolejnym punkcie zostały przedstawione narzędzia, jakimi członkowie Ligi zamierzali ten cel osiągnąć: „Swoje cele Liga osiąga w następujący sposób: 1) materialnym wsparciem słowackich interesów narodowych zarówno w starej ojczyźnie, jak i w Ameryce; 2) poprzez organizowanie edukacyjnych i zachęcających wykładów w różnych miastach USA; 3) wydawaniem materiałów edukacyjnych oraz podnoszących świadomość narodową; 4) poświęceniem pamięci św. Cyryla i Metodego słowackiego święta narodowego 4 lipca”⁴⁵. Te stosunkowo zwięzłe zapisy pokazują, że nowo powstająca organizacja miała przede wszystkim cele natury edukacyjnej i uświadamiającej (narodowo i etnicznie). W statucie nie zasygnalizowano natomiast celów politycznych, chociaż to właśnie one wysuwają się na pierwszy plan w kontekście działań Ligi Słowackiej w Ameryce. Jedynie w pierwszym punkcie wspomniano enigmatycznie o „wspieraniu interesów narodowych”, ale bez precyzowania szczegółów. Można więc pokusić się o wniosek, że twórcy Ligi nie planowali angażowania się w politykę ani w USA, ani w Europie, jednak zmieniająca się dynamicznie sytuacja geopolityczna na świecie spowodowała, że organizacja ta stała się na wskroś polityczna (przede wszystkim w okresie pierwszej wojny światowej).

Statut Ligi Słowackiej w Ameryce określał również formę członkostwa. Wedle punktu piątego członkami tej organizacji mogli być: „członkowie słowackich organizacji w Ameryce, zarówno męskich, jak i kobiecych, oraz każda osoba, Słowak albo Słowaczka, i w ogóle Słowianie [...]”⁴⁶. Można z tego wnioskować, że Liga była otwarta również na inne niż słowacka narodowość, jednak wskazanie w tekście na Słowian uznać można za przejaw antywęgierskiej orientacji. Jednocześnie zapis ten pokazuje, że organizacja była bardziej otwarta niż

⁴⁴ Digitálna knižnica Slovenskej národnej knižnice (dalej: SNK), Stanovy Slovenskej Lígy utvorenej dňa 26. mája 1907 na Národnom Kongresse v Cleveland, O. Opravené z nariadenia Kongressu, odbyvaného dňa 5. júla 1909 v Pittsburgu, Pa. „Cieľom Slov. Lígy je: Slovenský národ duševne, hmotne, politicky a spoločensky dvíhať tak, aby v boji o existenciu nepodľahnuť, ale aby si stal do radu s inými vynikajúcimi národami, čo rovný s rovným”.

⁴⁵ Ibidem. „Ciele svoje Liga dosahuje nasledovnými prostriedkami: 1) hmotným podporovaním slovenských národných záujmov v starej vlasti i v Amerike; 2) zriaďovaním poučných a povzbudzujúcich prednášok v rôznych mestách Spoj. Štátov; 3) vydávaním poučných a národné povedomie dvíhajúcich spisov; 4) zasvätením pamiatky Sv. Cyrilla a Metoda, čo slov. národný sviatok v deň 4. júla”.

⁴⁶ Ibidem. „údovia slovenských národných organisácií v Amerike, tak mužských, ako i ženských i každý jednotlivec, Slovák, alebo Slovenka a Slaviani vôbec [...]”.

choćby powstałe w 1890 r. Słowackie Towarzystwo Narodowe (Národný slovenský spolok), które w swoim statucie wprowadzało większe ograniczenia dla potencjalnych członków: „Członkiem oddziału (Słowackiego Towarzystwa Narodowego – przyp. tłum.) może stać się tylko ten, który mówi po słowacku, ma więcej niż 18, ale mniej niż 45 lat, jest całkowicie zdrowy, moralnie i uczciwie żyje i jest chrześcijaninem”⁴⁷.

Liga Słowacka w Ameryce miała hierarchię wewnętrzną, której zasady zostały określone w szóstym i siódmym punkcie cytowanego statutu. Na czele Ligi stała Rada Narodowa (słow. Národná rada), która była zobowiązana do zwoływania kwartalnych zjazdów, natomiast Kongres Ligi (słow. Kongress Slov. Lígy) z udziałem wszystkich członków miał się odbywać co roku w dniu 5 czerwca. Miejsce zarówno zjazdów Rady Narodowej, jak i Kongresu, mieli ustalać członkowie Rady Narodowej⁴⁸.

Powstanie w 1907 r. Ligi Słowackiej w Ameryce rozpoczęło nowy etap procesu instytucjonalizacji w dziejach słowackiej emigracji w USA, ponieważ akt powołania Ligi stał się swego rodzaju przypieczętowaniem trwającego od końca XIX w. procesu zrzeszania się Słowaków w różnych organizacjach. Utworzono wówczas organizację ze sformalizowaną strukturą, posiadającą instytucjonalny (w niektórych kwestiach nawet ekskluzywny) charakter.

Instytucjonalizacja życia słowackiej diaspory nie przebiegała jednak w pełni zgodnie z przyjętymi zamierzeniami. Mnogość organizacji, które wchodziły w skład Ligi, nie sprzyjała bowiem realizacji idei wspólnego głosu całej słowackiej diaspory, chociaż właśnie taki cel miał przyświecać ich integracji. Różnorodność instytucji oraz członków tworzących Ligę Słowacką w Ameryce powodowała liczne spory. Niektóre z nich, jak spory konfesyjne katolików i ewangelików czy też silnie uformowany nurt socjalistyczny, zostały niejako przyniesione z Europy. Nie brakowało również konfliktów i różnic wynikających z chęci uzyskania konkretnych indywidualnych korzyści przez członków Ligi, jak chociażby sprawa upadku firmy Petera Vítazoslava Rovnianka, co również nie sprzyjało pierwotnym planom. Ten stan rzeczy znalazł swoje potwierdzenia w słowach wspomnianego już kronikarza K. Čulena, który orzekł, że Lidze nie udało się wiele osiągnąć, a za wartą odnotowania uznał walkę w interesie zmian cenzusu (spisu ludności)⁴⁹.

Podobną autorefleksję zaprezentowali członkowie Ligi w sprawozdaniu sporządzonym podczas kongresu, który odbył się 4 lipca 1910 r.: „Liga Słowacka według wielu osób nie spełniła oczekiwań. Dlaczego? Ze względu na sytuację finansową, która przed półtora roku zaskoczyła Amerykę. Korzyści nie przyniosła także walka, która do niedawna nadwyrężyła zaufanie ludu w jego

⁴⁷ SNK, Stanovy Národného slovenského spolku v Spojených štátoch Sev. Amerike spracované na konvencii dňa 16., 17., 18. februára 1890. v Pittsburghu. „Údom odboru môže sa stať len ten, ktorý zná po slovensky, nie je menej než 18 a nie viac než 45 rokov starý, úplne zdravý, mravne a poctivým spôsobom žije a kresťanský smýšľa”.

⁴⁸ SNK, Stanovy Slovenskej Lígy...

⁴⁹ K. Čulen, *Dejiny Slovákov...*, s. 124.

wodków”⁵⁰. W kolejnej części tego sprawozdania czytamy o poczynaniach członków Ligi: „Niestabilność, kłótniowość wśród naszych członków blokowały Ligę”⁵¹. Widać zatem, że pomimo trzech lat istnienia Ligi Słowackiej w Ameryce i wielu podjętych działań jedną z przeszkód w realizacji jej założeń okazał się brak woli porozumienia i współpracy zrzeszonych w niej członków. Jedną z przyczyn tej sytuacji był brak dostatecznego uświadomienia narodowego (etnicznego) Słowaków zamieszkujących w USA, co potwierdza inny fragment analizowanego tutaj sprawozdania: „Liga Słowacka dba o cały naród i jego potrzeby, które są różnorakie. Niestety jednak lud często tego nie rozumie, bo nie jest wystarczająco uświadomiony”⁵². Taki stan rzeczy nie powinien dziwić, gdyż – jak już wspomniano – zdecydowana większość słowackich emigrantów pochodziła z terenów wschodnich ziem słowackich, a to właśnie tam proces budowania nowoczesnej tożsamości narodowej przebiegał najwolniej⁵³. O ile jednak większość emigrantów pochodziła ze wschodu, to pierwszoplanowe postacie, które tworzyły Ligę Słowacką w Ameryce, pochodziły z zachodnich i środkowych ziem słowackich, gdzie wspomniany proces budowania nowoczesnej słowackiej tożsamości był na zdecydowanie wyższym poziomie⁵⁴. Pochodzenie z różnych regionów w naturalny sposób prowadziło do braku porozumienia, a także do podważania decyzji władz Ligi. Niektórzy z jej członków mogli więc mieć poczucie, że ich interesy nie są należycie reprezentowane.

Analizując dokumenty z kongresów Ligi Słowackiej w Ameryce z lat 1907–1914 w kontekście omawianego procesu instytucjonalizacji, warto przytoczyć statystyki dotyczące członkostwa. Zgodnie z tymi dokumentami w 1910 r. Liga miała 728 członków zwyczajnych, a jednoczyła sześć organizacji, w tym dwie kobiece. Było z nią stowarzyszonych pięć periodyków, w tym dwa, które stanowiły filary słowackiego dziennikarstwa w USA, czyli „Amerikánsko-Slovenské Noviny” oraz „Slovák v Amerike”⁵⁵. Należy zatem skonstatować, że trzy lata

⁵⁰ SNA, Slovenská liga v Amerike, drobna prasa, sprawozdanie z kongresu 1910 r., škatuľa 1 [autor nieznan]. „Slovenská Liga nesplnila očakávaní mnohých. Prečo? Následkom finančnej situácie, ktorá pred poldruha rokom prekvapila Ameriku. Neprospeľ jej ani boj, ktorý donedávna podkopával dôveru ľudu v jeho vodcov”.

⁵¹ Ibidem. „Vrtkavosť, neznášanlivosť v radoch našich hatili Ligu”.

⁵² Ibidem. „Slovenská Liga má na starosti celý národ a jeho potreby, ktoré sú všestranné. Ale žiaľ, ľud to často nechápe, lebo nie je dostatočne prebudovaný”.

⁵³ Na temat słowackiego ruchu narodowego na wschodnich ziemiach słowackich zob. m.in. L. Tajták, *K otázke vymedzenia oblasti východného Slovenska a špecifiky jeho vývoja*, [w:] *Kolokvium k otázkam vymedzenia východoslovenskej priemyselnej oblasti*, red. Z. Němec, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1967, s. 116–125.

⁵⁴ Miejsca pochodzenia założycieli Ligi Słowackiej w Ameryce: Štefan Furdek – urodzony w Trstenej (Orawa); Albert Mamatey – urodzony w miejscowości Kláštor pod Znievom (Turiec); Miloslav Francisci – urodzony w Debreczynie (dodatkowo ojciec jednego z głównych przedstawicieli słowackiego ruchu narodowego); Anton Karol Bielek – urodzony w Bytčici (dzisiaj dzielnica miejscowości Żylin na północnym zachodzie Słowacji); Ján Porubský – urodzony w miejscowości Kláštor pod Znievom (Turiec). Wymienione regiony znajdują się na zachodzie i w centralnej części ziem słowackich.

⁵⁵ SNA, Slovenská liga v Amerike, drobna prasa, sprawozdanie z kongresu 1910 r., škatuľa 1 [autor nieznan].

po powstaniu Liga Słowacka w Ameryce nie zrzeszała wszystkich, czy nawet większości organizacji słowackich w USA. W grupie tzw. wielkich nieobecnych znajdowały się m.in. środowiska socjalistyczne, przede wszystkim z Chicago, oraz środowisko Słowaków z Nowego Jorku⁵⁶.

Przytoczona powyżej krytyczna refleksja dotycząca funkcjonowania Ligi Słowackiej w Ameryce wybrzmiała w tym samym roku, w którym udało się przeforsować zmiany w pytaniach dotyczących narodowości z formularzy spisowych spisu ludności w Ameryce. Było to sztandarowe osiągnięcie Ligi, które wpisywało się w kreowany instytucjonalny charakter tej organizacji.

Przygotowywany na rok 1910 spis ludności był żywo komentowany na łamach słowackojęzycznej prasy. W agitację na rzecz zmiany zapisów włączyła się aktywnie m.in. redakcja gazety „Národné Noviny”. Już 24 lutego namawiano na jej łamach do zapisywania się w spisie jako Słowacy zamiast „Hungarian” czy „Austrian”⁵⁷, a 3 marca na pierwszej stronie został opublikowany tekst Štefana Ambrosiego, ówczesnego sekretarza Ligi Słowackiej w Ameryce. Artykuł dotyczył konieczności namawiania rodaków do podawania Słowacji (Slovensko) zamiast Królestwa Węgier (Uhorsko) jako miejsca urodzenia. Auto zaznaczał, iż nie wierzy, aby udało się przeforsować dodanie narodowości słowackiej do spisu powszechnego, który był planowany na kwiecień: „W arkuszach spisu ludności znajduje się «Place of birth» (Miejsce urodzenia), a instrukcje dla spisujących się mówią o tym, aby nie podawać miasta czy wsi, gdzie urodziła się konkretna osoba, ani nawet powiatu, **tylko kraj**. Dlatego też, jeżeli nie uda się wprowadzić zmiany, niechaj każdy Słowak na pytanie, gdzie się urodził, odpowie SLOVAKLAND – SŁOWACJA. Nie mówcie, że urodziliście się w Królestwie Węgier, **ale powiedzcie, że urodziliście się na Słowacji**”⁵⁸. Na tej samej stronie ukazało się również ogłoszenie o zwołanej na 7 marca w Pittsburgu wspólnej naradzie przedstawicieli prasy i organizacji słowackich, ale także rusińskich, chorwackich, serbskich i słoweńskich w celu wypracowania wspólnego stanowiska dotyczącego spisu ludności: „Narodowości pochodzące z monarchii austro-węgierskiej, które przebywają na terenie Stanów Zjednoczonych, pozbawiane są w ten sposób swojej tożsamości narodowej i całkowicie zatracone, tak jakby ich tu w ogóle nie było”⁵⁹. Podobne artykuły, w których agitowano i tłumaczono, dlaczego istnieje

⁵⁶ Środowisko nowojorskich Słowaków jeszcze przed wybuchem I wojny światowej należało do zdecydowanych zwolenników integracji z Czechami. Jednym z jego głównych przedstawicieli był Milan Getting, który swoją karierę polityczno-publicystyczną zaczynał w Pittsburghu. Zob. M. Getting, *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914–1918*, Slovenská telocvičná jednota Sokol v Amerike, Perth Amboy 1933.

⁵⁷ *Popis ľudu (Census)*, „Národné Noviny”, R. 1, nr 8, s. 4.

⁵⁸ A.Š. Ambrose, *O tom popise ľudu*, „Národné Noviny”, R. 1, nr 9, s. 1. „Censusové popisné hářky znejú „Place of birth” (Miesto rodiska) a úpravy popisovateľom nakladajú, aby popisovateľ neudával mesto alebo dedinu, kde sa patričný narodil, ani stolicu, **len krajinu**. Preto, keď zmena sa nedá previesť, nech každý Slovák na otázku, kde sa narodil odpovie SLOVÁKLAND – SLOVENSKO. Nehovorte, že ste sa narodili v Uhorsku, **ale povedzte, že ste sa narodili na Slovensku**”.

⁵⁹ Ibidem. „Národnosti, pochodiace z ríše rakúsko-uhorskej, ktoré na území Spojených Štátov prebývajú, pripravené sú takto o svoju národnú individualitu a vyhladené úplne, jako by ich tu ani nebolo”.

konieczność podawania narodowości słowackiej podczas spisu powszechnego, ukazywały się na łamach tej gazety jeszcze kilkakrotnie. Wymienić można artykuły z 10, 17 i 24 marca, a 10 marca opublikowano również rezolucję, która została przyjęta na wspomnianej naradzie. Tekst rezolucji podano w dwóch wersjach językowych – angielskiej oraz słowackiej. Podpisany przez P.V. Rovnianska oraz Alberta Mamateya dokument zawierał dwa żądania. Pierwsze dotyczyło tego, aby w spisie powszechnym pojawiło się rozróżnienie narodowości (*narodnost*) oraz miejsca urodzenia (*miesto narodenia*) poszczególnych obywateli, co zrównałoby przedstawicieli narodów Austro-Węgier. Drugie – utworzenia pięcioosobowego komitetu, którego zadaniem byłoby przedłożenie rezolucji urzędnikom rządu USA sprawującym kontrolę nad spisem powszechnym, aby spełnili zawarte w niej żądanie⁶⁰. Pomimo sceptycznego nastawienia chociażby Š. Ambrosiego, udało się zjednoczyć siły Słowian pochodzących z Austro-Węgier i uzyskać akceptację amerykańskiego Kongresu dla zmian w pytaniach dotyczących narodowości. O sukcesie tym „Národné Noviny” informowały z radością już 17 marca, zamieszczając na pierwszej stronie artykuł pt. *Vítazstvo spojených Slavianov* (Zwycięstwo zjednoczonych Słowian)⁶¹.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że sukces ten osiągnięto wspólnie pod egidą Ligi Słowackiej w Ameryce, i że to właśnie Liga w imieniu pozostałych przedstawicieli austro-węgierskich Słowian wiodła prym w rozmowach. Nie sposób jednak pominąć znajomości, jakimi dysponowali słowaccy działacze, a które niewątpliwie pomogły w pozytywnym zakończeniu tej sprawy. Niebagatelną rolę odegrał wspominany tu już kilkakrotnie Ambrose, który opisał problem w liście do profesora Uniwersytetu Columbia Johna Dywley Prince’a, wskutek czego uczony postanowił zainteresować tą problematyką senatora Johna Kean’a reprezentującego New Jersey⁶².

Kwestię rozróżnienia narodowości i miejsca urodzenia w spisie powszechnym można uznać za zwycięstwo na kilku płaszczyznach. Słowacy (jak i pozostali Słowianie) uzyskali możliwość zamanifestowania swojej odrębności narodowej wedle własnego uznania. Zmiana ta umożliwiła również poznanie prawdziwej skali emigracji Słowaków do USA, bowiem dotychczas Słowacy przybywający do USA deklarowali się często jako przedstawiciele innych narodowości lub nieokreśleni. Powodem takiego stanu rzeczy była nie tylko wadliwa legislatura, ale również niski poziom uświadczenia narodowego na terenie wschodniej Słowacji, skąd przybywało najwięcej emigrantów. W dążeniu do przeforsowania zmian w formularzach spisowych rysowała się również wyraźna linia instytucjonalnego działania członków Ligi Słowackiej w Ameryce. Postulaty Ligi wykraczały poza ekskluzywne środowisko własnych członków, przez co miały wpływ na położenie całej słowackiej diaspory w USA. Choć to osiągnięcie z perspektywy ogólnokrajowej nie miało znaczącej skali,

⁶⁰ *Schôdza amerických Slavianov*, „Národné Noviny”, R. 1, nr 10, s. 1.

⁶¹ *Vítazstvo spojených Slavianov*, „Národné Noviny”, R. 1, nr 11, s. 1.

⁶² *Schôdza amerických Slavianov...* W tłumaczeniu na język słowacki popełniono błąd, ponieważ podano, że senator Kean reprezentował stan Nowy Jork, podczas gdy skróty N. J. dotyczą stanu New Jersey.

spowodowało wzrost znaczenia Ligi w mocno podzielonej strukturze Słowaków żyjących w Ameryce. Należy przy tym zaznaczyć, że sukces z 1910 r. został osiągnięty w okresie, w którym nie towarzyszyły mu znaczące sukcesy w zakresie osiągania celów wyznaczonych w statucie organizacji.

W historiografii powszechna jest opinia o tym, że Liga Słowacka w Ameryce zyskała największe znaczenie w okresie I wojny światowej, głównie z powodu działań na rzecz powstania wspólnego państwa Słowaków i Czechów. Za sprawą dwóch porozumień, czyli Umowy z Cleveland (1915) i Umowy pittsburskiej (1918), a także mniej znanej Deklaracji Waszyngtońskiej (1918), które były swoistymi *milestones* procesu powstawania powojennej Republiki Czechosłowackiej, działania podejmowane przez Ligę zaczęły być zauważane dopiero od 1915 r. Faktycznie zaś już w 1914 r., i to przed wybuchem I wojny światowej, działacze Ligi apelowali o poprawę położenia Słowaków żyjących w Królestwie Węgier, co umacniało tę organizację na pozycji instytucji występującej w imieniu narodu słowackiego. Apel ten uwidocznił się najwyraźniej w tekście memorandum Ligi Słowackiej w Ameryce z 1914 r. Dokument był oficjalnym dokumentem Ligi, a stał się również oficjalnym, chociaż w kontekście późniejszych działań nieco zapomnianym credo jej członków, którzy za jego pośrednictwem chcieli wyrazić swoje stanowisko wobec sytuacji Słowaków mieszkających w Królestwie Węgier. Memorandum było elementem jednoczącym środowisko związane z Ligą, można również przyjąć, że wyrażało stanowisko całej słowackiej emigracji amerykańskiej, co zresztą widniało w jego tytule. Należy również zwrócić uwagę, że przygotowanie tego dokumentu było kolejną sytuacją, w której członkowie Ligi wyszli poza swój ekskluzywny krąg i zabrali głos w sprawie dotyczącej wszystkich Słowaków, co w omawianym okresie czyniło z tej organizacji najistotniejszą słowacką instytucję w USA.

Przy okazji memorandum warto się przyjrzeć kulisom jego powstania. Pomimo tego, że było ono inicjatywą Ligi Słowackiej w Ameryce, to jednak było reakcją na działania oddolne. Memorandum było bowiem odpowiedzią na demonstrację Słowaków, która miała miejsce w Pittsburghu 26 kwietnia 1914 r. Demonstracja ta była protestem przeciwko wizycie Mihála Károlyiego⁶³ i sprzeciwem wobec asymilacyjnej polityki Królestwa Węgier, a także wezwaniem do wypracowania listu protestacyjnego w sprawie tego działania⁶⁴. Pełny tytuł memorandum brzmiał: *Memorandum o krivdách a požiadavkách slovenského národa* (Memorandum o krzywdach i żądaniach narodu słowackiego), a jego pierwowzorem było *Memorandum národa slovenského* (Memorandum narodu słowackiego) z roku 1861⁶⁵. Autorem memorandum Ligi był Ivan Daxner, który

⁶³ Hrabia Mihály Ádám György Miklós Károlyi de Nagykároly był węgierskim politykiem i dyplomata, a w latach 1918–1919 premierem i prezydentem Węgier. Jego wizyta wywołała negatywną reakcję Słowaków, ponieważ nawiązywała do poprzednich wizyt Alberta György Gyula Mária Apponyi, który odwiedził ośrodki mniejszości węgierskiej w USA, a kojarzył się z intensywną madziaryzacją mniejszości narodowych w Królestwie Węgier i z polityką asymilacyjną Węgrów.

⁶⁴ E. Fordinálová, *Karol Korenič a americkoslovenské robotnícke hnutie*, Pravda, Bratislava 1988, s. 112.

⁶⁵ Ibidem.

przybył do Ameryki rok wcześniej, w 1913 r., aby jako były dyrektor Banku „Tatra” uregulować rachunki z byłym współpracownikiem, P.V. Rovnianskim. Pomimo niepowodzeń na tym polu szybko zaangażował się w działalność Ligi Słowackiej w Ameryce, w której już od 1914 r. piastował funkcję głównego rzecznika. To właśnie w tym czasie, tuż po wspomnianych protestach, Daxner sporządził rzeczne memorandum, a zaprezentował je po raz pierwszy 26 maja 1914 r. na posiedzeniu komitetu memorandumowego. Warto podkreślić, że w omawianym okresie w środowisku słowackim nie brano jeszcze pod uwagę wybuchu wojny, czego możemy się dowiedzieć m.in. z późniejszego listu z dnia 15 sierpnia 1914 r., w którym jeden z członków Ligi Słowackiej pisze do kolegi C.L. Orbacha⁶⁶: „naprawdę WOJNA jest czynnikiem, którego nie braliśmy pod uwagę, gdy przygotowywaliśmy MEMORANDUM”⁶⁷. Pomimo tego, że ostateczny tekst dokumentu został opublikowany dopiero we wrześniu 1914 r., a więc już po wybuchu wojny i po wielu debatach na temat jego wydźwięku, w treści nie pojawiły się słowa o przyszłości ziem słowackich, które miałyby utworzyć z Czechami jedno państwo. Napisano jedynie, że według twórców memorandum w wyniku rozpoczętego konfliktu w Europie dojdzie do pewnych zmian granic, które powinny zostać utworzone na podstawie prawa narodów do samostanowienia⁶⁸.

O doniosłości i wadze memorandum, a tym samym o znaczeniu Ligi Słowackiej w Ameryce jako najpoważniejszej instytucji słowackiej diaspory w USA świadczyło to, że odwoływało się ono bezpośrednio – także nazwą – do jednego z najważniejszych aktów słowackiego ruchu narodowego z XIX w., a więc do *Memorandum národa slovenského*, uchwalonego w czerwcu 1861 r. Żądania, które znalazły się w treści memorandum amerykańskiego, pokrywały się zasadniczo z tymi, które znalazły się w tekście memorandum słowackiego. Należy zaznaczyć, że autor dokumentu, Ivan Daxner, był synem Štefana Marko Daxnera, który z kolei był autorem memorandum narodu słowackiego. W amerykańskim dokumencie pojawiło się bezpośrednie odniesienie do tego starszego aktu, uchwalonego w miejscowości Turčiansky Svätý Martin: „12. Wreszcie więc, ponieważ również i my jedyne i pewne zabezpieczenie rzetelnego przeniesienia całkowitego równouprawnienia narodów widzimy w tym, co nasi ojcowie w Turčiansko Sväto Martinskim «Memorandum narodu Słowackiego» roku 1861 określili, a więc w **autonomii** [...]”⁶⁹. Zawarcie w amerykańskim

⁶⁶ Christopher Leopold Orbach – ewangelicki pastor, od 1889 r. redaktor gazety „Slovák v Amerike” (Słowak w Ameryce), a od 1905 r. właściciel tego periodyku (po śmierci Jána Speváka z 30 maja 1905).

⁶⁷ SNA, Slovenská liga v Amerike, list wysłany do C.L. Orbacha, korespondencja, skatula 1 [autor nieznan]. „skutočné VOJNA je faktor s ktorým sme nepočítali keď sme MEMORANDUM sostavovali”.

⁶⁸ M. Dobrotková, *Americkí Slováci a ich boj za samostatnosť Slovenska*, [w:] *Na ceste k štátnej samostatnosti. Na pamiatku 140. výročia Memoranda národa slovenského*, J. Bobák, Matica slovenská, Martin 2002, s. 104–105.

⁶⁹ Wszystkie cytaty z amerykańskiego memorandum: SNA, Fond Slovenská liga v Amerike, tekst Memorandum Ligi Słowackiej w Ameryce 1914 r., skatula 2. „12. Konečne, poneváč jediná a istú zábezpeku poctivého prevedenia úplnej rovnoprávnosti národov vidíme aj my len v tom, čo

dokumentem bezpośredniego odniesienia do historycznego wydarzenia, które ukształtowało słowacką scenę polityczną końca XIX w., nadało mu znaczenie ogólnonarodowe, dotyczące nie tylko słowackiej diaspory, ale losu całego słowackiego narodu, którego Liga Słowacka w Ameryce stała się reprezentantem. Znalazło to swoje odzwierciedlenie w słowackojęzycznej prasie, gdzie właśnie w ten sposób zaprezentowano memorandum⁷⁰. Przygotowaniem tego aktu Liga utwierdziła swoją pozycję jako „kreatorki przyszłości” Słowaków nie tylko w USA, ale przede wszystkim w starej ojczyźnie⁷¹. Memorandum Ligi otworzyło przed tą organizacją bramy do reprezentowania interesów całego narodu, i to na arenie ponadnarodowej.

Analizując tekst memorandum, można zauważyć, że jego twórcy nie tylko chcieli zasygnalizować problemy, z jakimi mierzą się Słowacy w starej ojczyźnie, ale również wpływać na ich losy, biorąc pełną odpowiedzialność za podejmowane kroki. Na końcu dokumentu autorzy podkreślali: „To memorandum przekazujemy również rządowi węgierskiemu i węgierskiemu parlamentowi [...], zaznaczając przy tym, że jest to minimum naszych żądań i winno być zaledwie podstawą dokładnego wypracowania i wybudowania takiego systemu państwowego, który jako jedyny prowadzić może do trwałego usatysfakcjonowania narodów i do użytecznej współpracy na wszystkich polach życia państwowego [...]”⁷². Wynika z tego, że memorandum było zaledwie wstępem do dalszych działań na rzecz poprawy warunków życia Słowaków na terenie Królestwa Węgier.

Memorandum Ligi Słowackiej w Ameryce zostało opublikowane w prasie słowackojęzycznej w Ameryce oraz przekazane władzom węgierskim. Zostało również przetłumaczone na języki angielski, niemiecki, francuski, rosyjski i węgierski⁷³, ponieważ planowano przekazanie go rządowi – jak to określono – cywilizowanych państw: „Obecnie Liga Słowacka w Ameryce rekomenduje wysłanie tego memorandum również wszystkim rządowi i parlamentom państw cywilizowanych, aby zapoznały się z tym tematem i ewentualnie udzieliły nam moralnego wsparcia”⁷⁴.

Warto odnotować, że w tekście memorandum nie ma zbyt wielu odniesień do członków diaspory. Można wyróżnić de facto trzy takie miejsca. Po pierwsze,

už naši otcovia v Turč. Sv. Martinskom „Memorandume Slovenského národa” r. 1861 vyslovili, totiž v samospráve [...]”.

⁷⁰ M. Gosiorovský, *K predstavám zahraničných (amerických a ruských) Slovákov a Čechov o štátoprávnem postavení Slovenska po vojne 1914–1918*, „Zborník FFUK Historica” 1968, t. 19, s. 8–9.

⁷¹ Określenie „stara ojczyzna” jest bezpośrednim tłumaczeniem słowackiego określenia „stará vlasť”, które często pojawia się w słowackojęzycznej prasie w Ameryce.

⁷² „Memorandum toto podávame aj maďarskej vláde a maďarskému parlamentu [...] s tým, že je toto minimum požiadaviek našich a má byť len základom podrobného vypracovania a vybudovania takého štátneho systému, ktorý jedine môže viesť ku trvácemu uspokojeniu národov a ku blahodarnej súčinnosti na všetkých poliach štátneho života [...]”.

⁷³ M. Dobrotková, *Americkí Slováci a ich boj...*, s. 105.

⁷⁴ „Súčasne nakladá Slovenská Liga v Amerike, rozposlanie Memoranda tohoto aj všetkým vládam a parlamentom civilisovaných štátov, cieľom v známosť vzatia a prípadne poskytnutia nám mravnej podpory”.

w samym tytule pojawia się sformułowanie: „Memorandum «Ligi Słowackiej w Ameryce», wydane w imieniu Słowackiej emigracji w Stanach Zjednoczonych Ameryki»⁷⁵. Po drugie, w tekście dokumentu zwrócono uwagę na powód i skalę emigracji do Ameryki: „W sferze gospodarczej [...] jest również znane to ogólne ubóstwo ludu na Słowacji i jego bieda, która zmusza go do emigracji za pracę i zarobkiem poza granice. Tylko w Ameryce jest ponad 700 tys. zdolnych do pracy Słowaków»⁷⁶. Po trzecie, w innym fragmencie pojawia się odniesienie do twórców memorandum. Fragment ten ukazuje również dosadnie główny problem wpływający na położenie Słowaków w starej ojczyźnie, na jaki zwracają uwagę działacze Ligi. Problemem tym są Węgrzy i cała polityka monarchii: „Zbrodnie polityczne czynione na Słowakach i niewęgierskich narodach Królestwa Węgier musiały kompletnie osłabić całe Królestwo pod względem politycznym, moralnym i materialnym, a w związku z tym i całą monarchię habsburską niezaprzeczalnie ciągną na drogę w dół, którą może się już tylko poturłać tam, gdzie stanie się ofiarą innych, zagranicznych silnych podmiotów. [...] Nam, Słowakom na obczyźnie żyjącym, taki rezultat mógłby być wreszcie korzystny, gdybyśmy nie zachowali naturalnego odruchu miłości do własnej ojczyzny, do swoich zubożałych słowackich współbraci i pozostałych cierpiących obywateli Królestwa Węgier. My jednak tę miłość zachowaliśmy i dlatego to my, Słowacy, emigranci w Ameryce, podnosimy swoje ważne, ostrzegające słowo, apelujące o naprawę»⁷⁷. W zakończeniu tego fragmentu pojawia się propozycja „naprawy” istniejącej sytuacji, która również uzasadnia sygnalizowaną już wcześniej konkluzję, że tworząc ten dokument, nie liczono się z rozpadem monarchii, a raczej z jej gruntowną przebudową.

Należy zaznaczyć, że tego typu wizja przebudowy monarchii była brana pod uwagę przez cały okres I wojny światowej. Niektóre środowiska polityczne w starej ojczyźnie nie odrzucały całkowicie ewentualnego pozostania w ramach Królestwa Węgier, jednak pod warunkiem, że ziemie słowackie otrzymają szeroką autonomię. Również niektórzy węgierscy politycy, jak np. Oszkár Jászi, wychodzili z takimi propozycjami⁷⁸. Nie było to też obce środowiskom słowackim w USA, wśród których chociażby katolickie kręgi zaznaczały po podpisaniu

⁷⁵ „Memorandum «Slovenskej Ligy v Amerike», vydané menom Slovenskej emigrácie v Spojených Štátoch Amerických”.

⁷⁶ „Na hospodárskom poli [...] je i tá všeobecne známa chudoba ľudu na Slovensku a jeho bieda, ktorá núti ho vystahovať sa za prácou a zárobkom do cudzozemska. Len v Amerike je vyše 700,000 práce schopných Slovákov”.

⁷⁷ „Politické zločiny, páchané na Slovákoch a nemaďarských národoch Uhorska vôbec museli zoslabiť celé Uhorsko politicky, mravne i materiálne a tým prostredne ženú aj celú habsburskú monarchiu neodolateľne na šikmú plochu, ktorou sklznúť sa môže len tam, kde stane sa korisťou iných zahraničných mocných faktorov. [...] Nám, v cudzozemsku žijúcim Slovákom, by taký výsledok mohol byť konečne i ľahostajným, keby sme neprechovávali prirodzené city lásky ku svojej rodnej vlasti, k svojim ubiedeným slovenským spolubratom i ostatným trpiacim občanom Uhorska. Ale tie city prechováваме, a preto dvíhame my Slováci, emigranti v Amerike, svoje vážne, výstražné slovo, volajúce o nápravu”.

⁷⁸ T. Kopyś, Oszkár Jászi. *Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej w latach 1900–1920*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006, s. 71–103.

Umowy z Cleveland, że Słowacja nie jest skazana na Czechów. Pojawiały się też opinie dotyczące ewentualnego związku z Polakami, np. w wychodzącej w Cleveland katolickiej gazecie „Denný Hlas” (Głos Codzienny) pod koniec 1915 r. pojawił się artykuł opowiadający się za stworzeniem takiego sojuszu. Niestety, tekst ten jest znany tylko z późniejszych reakcji innych czasopism i gazet ze stycznia i lutego 1916 r. Można wśród nich przytoczyć gazetę „Jednota”, w której 19 stycznia został opublikowany dłuższy artykuł zatytułowany *Prečo nie s Poliakmi* (Dlaczego nie z Polakami). Jego autor nie wykluczał takiego kierunku rozwoju kwestii słowackiej⁷⁹.

Podsumowując powyższe rozważania, można stwierdzić, że Liga Słowacka w Ameryce w stosunkowo krótkim czasie stała się centralną instytucją reprezentującą słowacką diasporę w USA. Liga może stanowić przykład instytucji w wymiarze bezpośrednim, jako organizacja posiadająca wszystkie narzędzia prawne takie jak statut, władze, skonkretyzowaną działalność naukową i edukacyjną itp., ale również w wymiarze pośrednim, jako wyrazicielka chęci integracji funkcjonujących wcześniej i rozporszonych stowarzyszeń, klubów, a także organów prasowych.

W odpowiedzi na pierwsze pytanie postawione we wstępie należy przyjąć, że wiodącą rolę Ligi widać przede wszystkim w jej dążeniu do podejmowania działań zmierzających do pokonania barier, które dotychczas utrudniały integrację środowiska słowackiego w USA. Chociaż nie udało się ich całkowicie usunąć, to działania Ligi Słowackiej w Ameryce doprowadziły do tego, że w czasie wybuchu i trwania I wojny światowej organizacja posiadała silny mandat do reprezentowania interesów całego narodu słowackiego zarówno w USA, jak i w starej ojczyźnie. Przyczyniły się również do powstania w Europie wspólnego państwa Słowaków i Czechów. Ten silny mandat zapewniało Lidze zrzeszanie całego spektrum słowackich stowarzyszeń funkcjonujących w USA, a także to, że wśród jej przedstawicieli (także w stowarzyszeniach i organizacjach, które ją współtworzyły) byli najważniejsi reprezentanci słowackiej diaspory w USA, którzy legitymizowali działanie tej organizacji. Duże znaczenia miał przy tym fakt, że korzystali oni z licznych kontaktów osobistych, które wypracowali przez lata życia w Ameryce.

Drugie z postawionych pytań badawczych dotyczyło konkretnych działań, które Liga Słowacka w Ameryce podejmowała (świadomie lub nie) w celu zapewnienia sobie wiodącej roli wśród słowackiej diaspory w USA. W odpowiedzi należy wymienić trzy działania, które doprowadziły do wzrostu znaczenia Ligi, a także wzrostu zaufania do jej członków. Były to opisywane w tekście dążenia do zmian w zakresie sporządzania spisów powszechnych w USA, a także wy stosowanie memorandum, które stało się wyrazicielem woli całego narodu słowackiego. Za jego sprawą Liga wzięła na siebie odpowiedzialność za przyszłość Słowaków żyjących w USA, a przede wszystkim za rodaków mieszkających w Królestwie Węgier. Trzecim działaniem było niewątpliwie rozpoczęcie

⁷⁹ *Prečo nie s Poliakmi*, „Jednota”, 19. Januára 1916.

rozmów ze stroną czeską o utworzeniu wspólnego państwa Słowaków i Czechów po ewentualnym zakończeniu konfliktu wojennego. Problem tych rozmów nie został w powyższym artykule omówiony, ponieważ znalazł już swoje miejsce w literaturze przedmiotu⁸⁰.

Bibliografia

Žródła archiwalne

Digitálna knižnica Slovenskej národnej knižnice, Stanovy Národného slovenského spolku v Spojených štátoch Sev. Amerike spracované na konvencii dňa 16., 17., 18. Februára 1890. v Pittsburghu.

Digitálna knižnica Slovenskej národnej knižnice, Stanovy Slovenskej Lígy utvorenej dňa 26 mája 1907 na Národnom Kongresse v Cleveland, O. Opravené z nariadenia Kongressu, odbývaného dňa 5. júla 1909 v Pittsburghu, Pa.

Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat, t. 67, Budapest 1918.

Slovenský národný archív, Fond Slovenská liga v Amerike, škatuľa 1.

Slovenský národný archív, Fond Slovenská liga v Amerike, škatuľa 2.

Slovenský národný archív, Fond Uhorské ministerstvo vnútra v Budapešti – Magyar Belügy-minisztérium 1886–1918, inventárne čísla: 10, 14, 19, 22, 69, 70, 75, 77, 79, 81, 82, 100, 117.

Prasa

„Amerikánsko-Slovenské Noviny”, R. 23, nr 1324.

„Jednota”, 19. Januára 1916.

„Národné Noviny”, R. 1, nr 8–11.

Opracowania

Bandžuch T., *Slovenské vize. Velká válka, krajané a představy o budoucím státu (1914–1918)*, Akropolis, Praha 2014.

Berend I., Gy. Ránki, *Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a XIX–XX. Században*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1969.

Bielik F., *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty*, Matica slovenská, Martin 1976.

Bielik F., *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty*, t. 4: *Korespondencia z rokov 1880–1939*, Matica slovenská, Martin 1985.

Bielik F., E. Rákoš, *Slovenské vystahovalectvo. Dokumenty*, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1969. Cude M., *The Slovak Question. A Transatlantic Perspective, 1914–1948*, University of Pittsburgh Press, Pittsburgh 2022.

Čulen K., *Dejiny Slovákov v Amerike*, Slovenská liga, Bratislava 1942.

Čulen K., *Dejiny Slovákov v Amerike*, t. 2, Slovenská liga, Bratislava 1942.

Čulen K., *Slováci v Amerike*, Matica slovenská, Turčiansky Sv. Martin 1938.

⁸⁰ Wymieniť možná chociazby práce: J. Rychlík, 1918. *Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Vyšehrad, Praha 2022; *Pittsburská dohoda. 100 rokov od podpísania Česko-slovenskej dohody v Pittsburghu*, red. P. Mulík, Z. Pavelcová, Matica slovenská, Martin 2019; *Rok 1918, a potom... Slovenská spoločnosť na prahu novej éry*, red. M. Posch, Veda, Bratislava 2021; M. Hronský, *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti*, Bratislava 2018; *Prvá svetová vojna 1914–1918*, red. D. Kováč, Veda, Bratislava 2008; M. Hronský, M. Pekník, *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, Veda, Bratislava 2008.

- Čulen K., *Slovenské časopisy v Amerike*, Prvá katolícka slovenská jednota, Cleveland 1970.
- Dobrotková M., *A Slovak woman and America. Destinies of Slovak women in the U.S. between 1891 to 1939*, prekl. M. Bohačiková, Towarzystwo Słowaków w Polsce, Kraków 2011.
- Dobrotková M., *Americkí Slováci a ich boj za samostatnosť Slovenska*, [w:] *Na ceste k štátnej samostatnosti. Na pamiatku 140. výročia Memoranda národa slovenského*, J. Bobák, Matica slovenská, Martin 2002, s. 101–111.
- Fordinálová E., *Karol Korenič a americkoslovenské robotnícke hnutie*, Pravda, Bratislava 1988.
- Getting M., *Americkí Slováci a vývin československej myšlienky v rokoch 1914–1918*, Slovenská telocvičná jednota Sokol v Amerike, Perth Amboy 1933.
- Gletter M., *Pittsburg–Wien–Budapest. Programm und Praxis der Nationalitätenpolitik bei der Auswanderung der ungarischen Slowaken nach Amerika um 1900*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1980.
- Gosiorovský M., *K predstavám zahraničných (amerických a ruských) Slovákov a Čechov o štátoprávnom postavení Slovenska po vojne 1914–1918*, „Zborník FFUK Historica” 1968, t. 19.
- Granatir A.J., *Ethnic Pride, American Patriotism. Slovaks and Other New Immigrants in the Interwar Era*, Temple University Press, Philadelphia 2004.
- Hronský M., *Trianon. Vznik hraníc Slovenska a problémy jeho bezpečnosti*, Bratislava 2018.
- Hronský M., M. Pekník, *Martinská deklarácia. Cesta slovenskej politiky k vzniku Česko-Slovenska*, Veda, Bratislava 2008.
- Jakešova E., *Vystahovalectvo Slovákov do Kanady*, Veda, Bratislava 1981.
- Kačírek L., *Národnostné pomery do roku 1918*, [w:] *Ottov historický atlas Slovensko*, red. P. Kršák, Ottovo nakladatelství, Praha 2009.
- Kmeť M., *Prejavy slovenskej etnicity a uhorského vlastenectva v regionálnej historiografii dolnozemsých Slovákov z bēkeško-čanádskej oblasti v 19. storočí*, „Acta Historica Neosoliensia” 2004, t. 7.
- Kopyś T., *Oszkár Jászi. Z dziejów idei federalizmu w Europie Środkowej w latach 1900–1920*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2006.
- Kováčová A., *Spolkový, kultúrny a cirkevný život budapeštianskych Slovákov v období dualizmu*, [w:] *Kultúrne dedičstvo budapeštianskych Slovákov*, red. M. Hrivnák, Etnikum Kiadó, Budapest 1998, s. 41–51.
- Kubiak H., *Rodowód narodu amerykańskiego*, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1975.
- Kukułka J., *Teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2000.
- Letz R., *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920–1948)*, Matica slovenská, Martin 2000.
- Minár I., *Americkí Slováci a Slovensko*, Bradlo, Bratislava 1994.
- Pankuch J., *Dejiny clevelandských a lakewoodských Slovákov*, Cleveland 1930.
- Pittsburská dohoda. 100 rokov od podpísania Česko-slovenskej dohody v Pittsburghu*, red. P. Mulík, Z. Pavelcová, Matica slovenská, Martin 2019.
- Prvá svetová vojna 1914–1918*, red. D. Kováč, Veda, Bratislava 2008.
- Rok 1918 a potom... Slovenská spoločnosť na prahu novej éry*, red. M. Posch, Veda, Bratislava 2021.
- Ruggie J.G., *Constructing the World Polity. Essays on International Institutionalization*, Routledge, London 1998.
- Rychlík J., *1918. Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*, Vyšehrad, Praha 2022.
- Stolarik M., *The Slovak Americans*, Chelsea House, New York 2002.
- Stolarik M., *Where is my Home? Slovak Immigration to North America*, Peter Lang, New York 2012.
- Svetoň J., *Slovenské vystahovalectvo v období uhorského kapitalizmu*, [w:] *Vývoj obyvateľstva Slovenska: výber z diela k nedožitým 65. narodeninám J. Svetoňa*, red. M. Senčák, H. Svetoňová, Eponcha, Bratislava 1970, s. 181–206.

- Szelągowska K., *Listy z Ameryki. Z dziejów emigracji norweskiej do Stanów Zjednoczonych w XIX wieku*, Instytut Badań nad Dziedzictwem Kulturowym Europy, Białystok 2017.
- Šprocha B., J. Majo, *Storočie populačného vývoja Slovenska*, t. 1: *Demografické procesy*, Univerzita Komenského v Bratislave, INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Bratislava 2016.
- Tajták L., *K otázke vymedzenia oblasti východného Slovenska a špecifiky jeho vývoja*, [w:] *Kolokvium k otázkam vymedzenia východoslovenskej priemyselnej oblasti*, red. Z. Němec, Východoslovenské vydavateľstvo, Košice 1967, s. 116–125.
- Tajták L., *Slovenské vystahovalectvo a migrácia v rokoch 1900–1914*, „Historický časopis” 1975, t. 3, s. 377–415.
- Walaszek A., *Migracje Europejczyków 1650–1914*, Wydawnictwo UJ, Kraków 2007.
- Wielki słownik wyrazów obcych*, PWN, Warszawa 2008.
- Winkler T., *Matica slovenská. Vrastanie do času*, Matica slovenská, Martin 2013.
- Žukrowska K., *Instytucjonalizacja powiązań między Unią Europejską i państwami trzecimi a spójność*, „Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego. Studia i Prace” 2013, nr 2, s. 109–130.